

Verschenen als: André Hanou, 'Voorwoord' [bij jubileum Stichting Weyerman, en rede Jonathan Israel daarbij, 27 april 2002]. In: *MedJCW* 26 (2003) 1-3.

André Hanou

Inleiding JCW 25 jaar / Israel

Geachte heer Jonathan Israel, vrienden en leden van de Stichting JCW, geachte aanwezigen.

In beginsel zijn mij zeven minuten toegewezen. Ik heb daarom een ogenblik overwogen, in zeven punten, telkens in een minuut, de geschiedenis van het dit jaar jubilerende JCW langs te lopen; maar, als het ware de zeven scheppingsdagen van Genesis volgend, te beginnen bij het verschijnen van, geachte Israel, uw *Radical Enlightenment*. Want het verschijnen daarvan heeft voor veel JCW-ers (zoals dat heet) beslist iets gehad van 'Er zij licht!' met de daarop volgende emotie: 'zij zagen dat het goed was'.

Evenwel: het begrip 'Verlichting', het Nederlandse aandeel aan de Verlichting, de hedendaagse soms curieuze discussie over de waarden van de Verlichting (denkt aan maar aan de merkwaardige opvatting in nogal wat ingezonden stukken: dat de Verlichting vrijheid heeft gecreeërd zonder verantwoordelijkheid) - dat alles zal ongetwijfeld in ruime mate straks in uw lezing en in de forumdiscussie nog aan de orde komen. Ik neem daarom nu ook de vrijheid iets te zeggen over de Stichting Weyerman die vandaag vijftienvintig jaar bestaat. Mogelijk bestaan er overeenkomsten tussen die Stichting en het object van uw studie. Ik kom *radicaal* ter zake.

In Yale - voor Amerikaanse begrippen, denk ik, niet ver van uw Princeton - werd vijftienvintig jaar geleden tijdens een internationaal congres over de 18^e eeuw, de Stichting Weyerman opgericht. Het besluit daartoe althans werd genomen, door enkele heel of half aan de Universiteit van Amsterdam verbonden, jonge, en tot het academische voetvolk behorende jongelieden die vrijwel niets gepubliceerd hadden. Terug in patria verzamelden zij gelijkgezinden, gingen naar de notaris, en richtten de Stichting Weyerman op. Volgens de statuten was de doelstelling tweeledig: aandacht voor de 'lange' achttiende eeuw, en aandacht voor Jacob Campo Weyerman. Deze schrijver fungeerde als boegbeeld van de Stichting. De keuze voor Weyerman was geen toevallige. Weyerman schreef proza (nogal nieuw in die tijd), was een virtuoos stilist, bracht verslag uit van de samenleving, en was op de hoogte van alle culturele en literaire markten in heel Europa. Hij had tevens licht criminele trekjes; maar dat mocht niet hinderen, in de eeuw van Cagliostro en Casanova.

Radicaal was Weyerman *niet*. Dat was hij misschien wel van inborst, en bij tijd en wijle kon de tijdgenoot zijn hart ophalen aan zijn terzijdes over Cardano, Toland, Spinoza, La Hontan en vele anderen; maar een beroepsschrijver als hij moest nu eenmaal rekening houden met wettelijke beperkingen. Hij mocht zijn broodwinning niet in gevaar brengen.

Radicaal waren evenmin: die vroege campisten. Behalve in één opzicht: zij waren, toen en nu, radicaal in het gaan *ad fontes*. Dat is vermoedelijk de meest basale karaktertrek van dit gezelschap. Men gaat terug naar de bronnen. De nieuwsgierigheid, het opentrekken van laatjes die niemand ooit wilde opentrekken, het schrijven over teksten waar eerder bij voorkeur niet over geschreven werd: dat is een karaktertrek die Weyerman en de naar hem genoemde Stichting gemeen hadden en hebben.

Deze onschuldige eigenschap bezorgde de deelnemers niet zelden problemen omdat de lees- en studieresultaten veelal conflicteerden met vigerende opinies, bijvoorbeeld als zou er totaal geen Verlichting in Nederland bestaan hebben (wijnbouw boven de Moerdijk, in de bewoordingen van Zwager). Zoals maar al te bekend is (we moeten daar niet te lang over zeuren) werden en worden de vaderlandse inzichten over de lange achttiende eeuw, en de Verlichting soms beheerst door de gedachte dat er in ons land tussen Huygens en Huet niets aan de hand geweest is; dat men daar ternederzat onder zijn vijgenboom, en daar (o wonder!) uitsluitend pruimen at van het merk-Van Alphen; of, dat men hier alle opzichten slechts imitator is geweest van de Fransen.

De *werkelijk* nieuwsgierige, die zijn bronnen las, in druk of in handschrift, zonder daar op voorhand een morele of wereldbeschouwelijke selectie uit te maken, ontwaarde in deze periode daarentegen een voortdurende spanning van culturele, religieuze en politieke aard. Wie er oog voor had, bemerkte alleen al en zelfs in de eindeloze spectatoriale discussies over en angst voor bijvoorbeeld het deïsme, dat er blijkbaar iets broeide. Hij kreeg een vermoeden dat in een aantal gevallen van de vaderlandse, vrij laat van het etiket 'christelijk' voorziene christelijke verlichting, misschien iets voorgestaan werd dat uiteindelijk helemaal niet zo christelijk was (dat hangt een beetje af van onze definitie van christendom; en daarover kan men toen en nu snel woorden krijgen).

De decennia lang gebruikelijke vraag waarom campisten zich zo vaak met 'extremisten', 'radicalen', bezig hielden kon/kan slechts met een licht schouderophalen beantwoord worden. Men komt die nu eenmaal tegen. Er *waren* zelfstandig denkenden, in vrij grote getale. Er *bestond* een de Nederlandse Verlichting, in *allerlei* kleurschakering.

De Stichting Weyerman is echter, in cultureel opzicht, slechts relatief belangrijk geweest. Het heeft de Stichting altijd aan menskracht, en zelfs aan talent, ontbroken om fundamentele studies het licht te doen zien, van een kaliber als Israëls *Radical Enlightenment*. Ik wijs *toch* op een paar zaken op grond waarvan mag blijken dat er een zekere invloed is uitgegaan van deze kring, of van mensen die met de Stichting geassocieerd worden.

Wat Weyerman zelf betreft: er zijn enkele proefschriften over hem verschenen; tevens verscheen een aantal tekstuitgaven. Er kwam een voorlopige bibliografie van zijn werk tot stand.

Breder: in deze kring werd de eerste inventarisatie gemaakt van het Nederlandse fictieve proza tijdens de Verlichting, en een lijst van alle tijdschriften aanwezig in de Universiteit van Amsterdam. Van groter belang is dat vanuit dit milieu tientallen tekstedities verschenen, en *nog* verschijnen: een poging om een basis te leggen voor een nieuwe literatuurgeschiedschrijving van deze periode. Hier bestond aandacht voor de *breedheid* van de Verlichtingscultuur: ik noem slechts studies, artikelen en tekstuitgaven over de vrijmetselarij, het kantianisme, de gnosis. Een lange rij 'nieuwe' auteurs kreeg aandacht (Van Swaanenburg, Duijkerius, Nomsz, Van den Burg, Paape, de Lannoy). Campisten hadden tevens aandacht voor het kleinste detail: bijvoorbeeld voor het aantal toeschouwers in toneeltenten op de Amsterdamse Botermarkt, de drukverschillen van de *Julia*, de Amsterdamse boekverboden 1747-1794. Het zijn maar voorbeelden.

Misschien het belangrijkste is nog niet aan de orde gekomen: het bestaan van het tijdschrift, de MedJCW. Die naam is ooit moedwillig gekozen: hij klinkt kneuterig, maar verraadt, alweer, het psychogram van het JCW als zodanig, namelijk de aandacht voor de mededeling van realia. Het JCW grossiert nu eenmaal niet (helaas! denk ik wel eens) in metatheorieën, en is in de loop der tijden tamelijk immuun gebleken voor marxistische, postmodernistische, en allerhande lumiëristische ideologieën (zelfs radicale; zoals die van Margaret Jacob). De naam van het blad zal misschien veranderen; de aanpak hopelijk niet. Dit blad heeft zich weten te handhaven, van stencil tot de steeds betere vormgeving van nu, onder een zeker nu degelijke redactionele leiding. Het is het blad vooral, dat tegenwoordig het gezicht van de Stichting bepaalt. Men mag collectief best wat trots zijn, wanneer men het laatste nummer onder ogen krijgt: het bevat artikelen over een radicale Verlichter in Napels, over de radicale spinozist Frederik van Leenhof, over de tumultueuze uitgever Timotheus ten Hoorn, en recensies bijvoorbeeld over het ijkpunt-boek *1800. Blaudrukken voor een samenleving*, en.... over Israëls *Radical Enlightenment*.

Weyerman, en de Stichting Weyerman, heeft een rol gespeeld in allerlei soorten querelles des anciens et des modernes. Ik weet zeker dat het verschijnen van de *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity 1650-1750* door de leden en de vrienden van de Stichting beschouwd wordt als een mijlpaal, een ijkpunt van waaruit nieuwe verkenningen mogelijk worden. 'Op de zevende dag rustte hij' - maar ik hoop niet dat prof. Israel te lang rust, want persoonlijk zou ik bijvoorbeeld graag zien dat hij dit boek voorzag van een vervolg, waarin nieuw licht geworpen wordt op de Nederlandse ontwikkelingen tussen 1750 en 1815. Want wij hebben het in dit land zeer nodig, dat wij het hele palet van alle hier bestaand hebbende soorten Verlichting te zien krijgen: de gematigde Verlichting, de conservatieve Verlichting, de Kantiaanse Verlichting, de christelijke Verlichting, en beslist ook de - mag ik mij ietwat oneerbiedig uitdrukken? - de Israëlitische oftewel radicale Verlichting. Datgene, wat in ons geval begon in Yale, moge vervuld worden in Princeton. 🍏